

State DRAGOMIR

RENI (I)

Textul pe care îl prezentăm mai jos face parte din volumul „Din Basarabia“, tipărit în 1908, foarte probabil la Iași. Numele autorului înscris pe copertă este *Ispas*, pseudonim sub care, indubitabil, se ascunde *State Dragomir*.

Născut în 1870, la Coștangalia – județul Cahul și decedat în 1920, la Iași, *State Dragomir* a fost actor și regizor la Teatrul Național din Iași, precum și profesor la Conservatorul de Muzică și Declamațiune din același oraș. A dat scenei românești mai multe piese de teatru (dramele Actor sau nebun? [1900?] și Regina Draga, 1903, comedia Cilibi Moisi 1890-1891, 1905, dramele istorice în versuri Moartea lui Ștefan cel Mare, 1904, Ștefăniță Vodă, 1909-1910, și Ioan Vodă cel Cumplit, 1913-1914, dramatizările după prozele lui Mihai Eminescu Sărmanul Dionis și Făt-Frumos din lacrimă), precum și numeroase traduceri (unele în versuri) din marii dramaturgi ai lumii (Shakespeare, Bjornson, Molière, Sudermann, Tolstoi, Dostoievski ș.a.) A versificat, de asemenea, Cântarea României, a lui Alecu Russo. Îndeosebi din 1905, colaborează frecvent la cotidianul ieșean „Evenimentul“, cu studii, cronici dramatice, articole despre viața teatrului, dar și cu proză, versuri, impresii de călătorie, articole pe teme sociale și politice, semnate și cu pseudonimele Roșeanu, Din Roșcani, Din Lărguța, Nid Luhac [Din Cahul], Costa N. Galia, Ispas ș.a. În anii 1914-1916 a fost prim-redactor al „Evenimentului“, calitate în care a coordonat campania de presă în favoarea intrării României în război de partea Antantei.

În primăvara anului 1908, *State Dragomir* întreprinde o călătorie pe meleagurile natale, pe itinerariul Iași – Ungheni – Chișinău – Tighina – Reni – Cahul, călătorie pe care o descrie în reportajul sui generis intitulat „Din Basarabia“. În fapt, descrierea locurilor (re)văzute se împletește cu rememorarea anilor copilăriei, precum și cu o anchetă întinsă, ținând să surprindă mentalitatea oamenilor dintre Prut și Nistru, la aproape 100 de ani de la anexarea teritoriului de către Imperiul Țarist. Este și ceea ce deosebește această carte de aceea a lui N. Iorga, Neamul românesc din Basarabia, și de aceea a lui D.C. Moruzi, Rușii și românii, ambele din 1905.

Textul ales reprezintă capitolul al III-lea al cărții, consacrat târgului basarabean de pe malul Dunării.

Victor DURNEA

Încerc să mă duc cu anii înapoi. Treizeci de ani în urmă, pe o noapte cu lună, cu o lună frumoasă și stranie, în tovarășia a două trăsuri, pe podișul dinspre Reni, pentru întâia oară ieșeam din satul meu, ca să dau cu ochii d-un târg mai mare. Văzusem Baimaclia, mă dusesem și pîn-la Congaz, dar târgurile astea, după spusa celor doi prieteni ai mei cu cari călătoream, nu erau nimic pe lângă Reni și Galați, – mai cu seamă pe lângă Galați, unde ne trimiteau la învățătură părinții noștri.

Tovarășii mei de călătorie, de atunci, erau înaintea mea, la învățătură, cu trei, patru ani!

Eu, acum, pentru întâia oară, îmi purtam pasul pe aici, prin locuri noi, mă uitam cu ochi străini la dînșii, iar ei, făcînd pe mai marii și pe atotștiutorii, îmi tot speriau mintea cu minunățiile pe care am să

le văd și la Reni, și la Galați.

Din ce în ce mai înstrăinat și mai departe de casă și de ai mei, mă podidea plînsul și-i tot întrebam dacă o să venim degrabă înapoi, să mai pot vedea pe mama, pe care o lăsasem plîngînd după mine.

„De Crăciun!...“ le era răspunsul...

„Cîte zile sînt pînă atunci?“

„Ia, vreo sută douăzeci!...“

„O sută douăzeci de zile, fără să mă mai întorc acasă și fără să mai văd pe ai mei?“ Gîndul acesta mă pornea iar pe plîns! Ei mă mîngîiau cum puteau.

Iar cînd mai măsuram în minte depărtarea, că doar des de dimineață pornisem din sat și ajungeam tocmai acum, noaptea tîrziu, mi se părea

că n-am să mai ajung vremea să mă văd iar printre-ai mei!

Tăcerea nopții, întreruptă de zgomotul sonor al copitelor cailor, ca și de strănutul lor, de vorba cam groasă a vizitiului, care îndemna caii, de luna care, cu razele-i reci, ne urmărea, fără s-o putem lăsa în urmă, și care parcă-mi vorbea în altă limbă, iar nu ca de obicei; luna, așa de schimbătoare și de fățarnică, toate acestea mă predispuneau la atîta melancolie și la atîta regret, că părăsesc o viață frumoasă ca aceea a copilăriei, pe care nu era s-o mai găsesc. Iar cînd intrai în Reni și am ajuns la gazda care era să ne adăpostească, tristețea mea nu-și avea sfîrșit. Căutau să mă mîngîie, zădarnic!

A doua zi trebuia să plecăm la Galați, la școală!... Ei cu toții erau veseli, numai eu, cu jalea-n suflet.

„Așa plîngeau și ei, cînd au plecat întăi la școală, și acum uite-i, ce veseli sînt, așa ai să fii și d-ta, la anul!” – îmi spuse d-l P.

Aceasta m-a mai liniștit puțin; nu m-a oprit însă ca peste noapte să nu ud perna cu lacrimile mele.

A doua zi, des de dimineață, eram sculați.

Pînă la plecarea vaporului, care era la două după-amiază, camarazii mă luară și mă duseră prin Reni. Ce impresie frumoasă!

Casele puse în orînduială și-n linie dreaptă!

Ici, o clădire cu două rînduri, alături o magazie bogat asortată, iar în mijlocul tîrgului, piața ceea mare, pe care se-nălța soborul, o biserică mare și frumoasă, care nu se asemena, cu biserica de scînduri, din sat de la mine.

Ș-apoi, peste toate, lume, multă lume, care se mișcă de colo pînă colo...; și cu cît ei mi-atrăgeau atenția asupra acestor minunății, nemaivăzute, cu atît mă simțeam mai trist și mai străin!

Din mic ce eram, îmi părea că sînt și mai mic!

Ei mi-arătau, în dreapta și-n stînga, magazii, case, biserici, Dunărea, care curgea măreață și-nfiorătoare, și cu cît toate acestea luau proporții mari, proporții pe care mintea nu mi le putea cuprinde, cu atît lumea satului meu mă atrăgea și mă fermeca! Ce n-aș fi dat să mă văd, așa, ca prin farmec, înapoi pe lîngă ai mei.

Pe cînd îmi perindam lumea copilăriei mele și-mi duceam mintea în timpuri vechi, zăresc Renii.

Case moldovenești, mici, neîncăpătoare; uliți neîngrijite și păcătoase, ogrăzile caselor dărăpănate; ici, în fața casei, o vacă sau doi boi; colo, o femeie care alungă un vițel, mai la deal, un rus

State Dragomir

beat, care merge legănîndu-se de cît pe ce să dea în Dunărea; iar cu cît înaintam, cu atît trenul mergea mai încet și mai alene. Peste Dunăre și-n depărtări, în zare, munți ce lovesc norii cu vîrfurile lor, iar pe văi, aburi ca un fum, care dau un nimb de poezie locurilor țării noastre.

Trenul se apropie încet, încet de gară și se oprește. Lume, mai deloc: vreo doi funcționari, cari merg, dar încet și leneș, de colo pînă colo.

Un domn elegant, așteptat de-ai săi, femeie și copii, schimbă cele dintăi salutări pe grecește, iar un evreu vinde pe ascuns niște bilete de loterie ungară... Îmi iau rămas bun de la tovarășii mei, cu cari eram să [mă] mai întîlnesc.

Un izvoșcic c-un cal păcătos mă ia și mă duce, dar cu greu, înspre tîrg... iar din grădina de lîngă gară, un rus îi trage dintr-o harmonie o rusească, de rupe pămîntul.

Clădirile mari, din copilărie, de-acum treizeci de ani, dispăruseră; magaziiile cele frumoase erau niște case lungărețe, care se țineau una de alta, de-a lungul tîrgului!...

Oamenii, cari odinioară mă impresionau pînă la adîncă emoție, în legătură cu amintirile copilăriei,

acum îmi excitau curiozitatea de a-i afla ce și cum gândesc și simt, precum și ceea ce vor.

.....

În față, soborul de altădată! De jur-împrejur piața, pe ea căruți ale sătenilor de prin împrejurimi. La o mică distanță de unde stau, țin magazii mai mulți moldoveni: Chiriac, de o parte; Calciu mai încolo; Botezatu, mai la vale; Crîngu, mai în jos!

Sătenii își pun la cale nevoile; iar mai înspre seară clopotele încep a suna sonor și puternic: *mîni e Ispasul* (Înălțarea).

Oamenii se descopăr, își fac semnul crucii și-și îndreaptă, rugători, ochii înspre semnul lui Crist, de pe vârful bisericii.

În acest timp, doi grăniceri își fac drum, călări pe niște cai roibi, frumoși, și înaintează prin mulțime, făcîndu-și și ei datoria de creștini.

Pe seară, se lasă o umbră de melancolie, care devine tristețe, în mijlocul clopotelor, care nu-și încetează decît tîrziu sunetul lor, care aduce și-nălțare, dar și durere și apăsare sufletească!...

Cînd încetează ele, în grădina publică s-aud primele acorduri ale muzicii militare din Ismail, care e de curînd adusă, în locul lăutarilor români, cari au cîntat pînă mai ieri. Lumea se-ndreaptă înspre cazin, dar cu pași înceți, pare că se duce la biserică!...

Treci prin grădinița de curînd făcută de către actualul primar *Găitan*, care a fost întărit în această demnitate, deși a întrunit, la alegerile comunale, mai puține voturi decît *Mavrodin*, fostul primar: Guvernatorul a trecut peste voința alegătorilor.

Muzica cîntă la cazin pentru membrii clubului și pentru cei cari plătesc intrarea. În grădinița de lîngă cazin, se plimbă pînă tîrziu, noaptea, nevoieșii și cei de clasa II-a, cum le zic membrii cazinului!

Cît cîntă muzica, lumea se plimbă, ca să fie văzută, defilînd prin fața membrilor mai însemnați, cari stau pe terasa cazinului, cu aer important și cercetător. Cum încetează, toți își iau locuri pe la mese și totul reintră în liniște!... O tăcere, de ți s-ar părea că oamenii aceștia n-au darul graiului.

Cucoanele își măsoară unele altora hainele și modele, iar bărbații, cu aere din ce în ce mai importante și mai înțepate, par a-și zice unii altora: uite, mă vezi, eu sînt!...

Numai cîțiva studenți și ghimnaziști, dimpreună

cu colege de-ale lor, vîntură viu praful, care se ridică în nouri mici și rotocolnici! Ei grăiesc viu, se mișcă ușor, pun la cale serbări, reprezentații...

Din cînd în cînd, cu mînele dinapoi, pîrînd că pune lumea la cale și o împarte cum vrea, cîte un tip străbate, în chip falnic și măreț și cu aere de gînditor plictisit, prin fața cazinului și aruncă priviri de dispreț celor dimprejurul lui.

...Iar luna lunecă încet pe bolta lumii și dă viață gîndurilor, întunecînd suferințele!...

.....

Unii, într-un tîrziu, cînd încep cei mulți să se retragă și să rămîna cei obicinuiți ai cazinului, încep convorbiri, ici colea. Într-un colț al grădinei, doi studenți; mai încolo, la o masă, un preot cu familia sa; pe la alte mese, colonelul, pristavul; apoi frații D..., dintre care unul a fost până mai anii trecuți comisar al Gării de Nord în București, iar acum s-a retras în Basarabia, unde i-a rămas avere din părinți; apoi frații R..., originari din Ploiești, țin moșie în arendă... (Vălenii), apoi dl P..., la care am fost găzduit, acum treizeci de ani, și care, minune, a rămas tot așa. L-am recunoscut imediat. Familia bătrînului P..., care, cu regretul unor vremuri bune în suflet, trăiește visînd viața de altădată și înfrun-tînd nevoile timpurilor pe care le-a apucat; apoi bătrînul Donca D..., fratele fostului primar al Renilor, Take Davidoglo, care avea foarte mulți prieteni în România, în special la Galați; și după aceea, bătrînul A... Apoi mai sînt cîțiva negustori, ș-apoi nimeni, în afară de doi notari, care-și poartă sîmbetele, și de primarul actual, care, triumfător asupra fostului primar Mavrodin, își plimbă cu importanță și cu oarecare drept la recunoștința orașenilor, simpatica sa persoană. Aceștia constituiesc elita orașului; ei învîrtesc politica locală; ei pun la cale tot.

Deși de origini deosebite, totuși limba curentă în care își fac convorbirile e limba românească. Mai mult, se silesc s-o vorbească corect, luîndu-se în aceasta după chipul cum o vorbesc frații D., precum și a acelor cari, sînd neconținut în contact cu gălățenii, împrumută ceva din corectitudinea pronunției limbii din Țară. Cînd vor să vorbească mai deosebit și mai ales, pe românește își preschimbă ideile și impresiile. În toți anii, în timp de vară, membrii cazinului angajează lăutari din țară, de pe la Galați și Brăila. În anul acesta numai, membrii,

după îndemnul colonelului, au luat muzica militară a regimentului din Ismail. Ea cânta bucăți alese și, din când în când, și bucăți românești pentru a satisface plăcerea românilor, cari iubesc mult muzica românească.

Întreaga politică locală consistă în înfrîntarea pe care vor s-o ocupe unii din ei la cazin. Au răsturnat pe bătrînul D... și au pus în loc pe bătrînul Al..., din care pricină cel dintăi se mărginește a sta la el acasă și a nu se arăta pe la cazin decît numai cînd nu sînt ceilalți membri.

Alegerile pentru comună, căci legile românești sînt încă în vigoare, ca formă numai, nu mai prezintă niciun interes. Alegătorii pe oricine ar alege, nu voința lor hotărăște, dar a guvernatorului. Poate să-ntrunească lista pe care o vor orășenii cu 200 de voturi în plus, guvernatorul numește pe cine-i place. Ideea conștientă de naționalitate, unii o au, iar alții habar n-au. E de ajuns că unii o prețuiesc și li-i dragă. E de ajuns că România, pentru ei, e un ideal. E de ajuns că pentru dînșii sîntem modelul de imitat.

Aceștia constituiesc elementele care, deocamdată, sînt mentorii politici, literari și artistici ai Renilor. În casă, vorbesc românește; pe ulițe, de asemenea; la cazin nu mai puțin. Primesc și citesc „Universul“!...

La acest club al lor, pe lîngă acest ziar românesc, mai primesc ziarul francez „L'Illustration“ și apoi, din ziare rusești „Beserabskii jiznii“, „Drug“...; iar unul citește „Moldovanul“ lui Madan; la fiul unui defunct doctor, am zărit și alte ziare din țară, ca „Dimineața“, „Epoca“ etc. În sfîrșit, atmosfera sufletească dominantă e cea românească, până-n prezent, deși, cum am mai spus, nu sînt între membrii clubului decît vro doi sau trei români, de origină. Nu-i mai puțin adevărat însă că rușii se silesc, prin mijloace de atracție, s-o-nlocuiască.

Românii sînt foarte bine priviți de ei și românii, de asemeni, îi privesc foarte bine. Trăiesc, social vorbind, perfect. Nu fac nicio deosebire, îi tratează ca pe ruși, și românii, de-asemeni, îi tratează pe ruși ca pe români. Din pricina acestei simpatii și a acestei călduri, românii își șterg cu vremea din conștiință și, pe nesimțite, ideea primordială de români. În chiar clubul acesta, sînt cîțiva tineri cari fac operă de propagandă rusească. Ei își zic liberali, revoluționari, în opoziție cu elementele de mai sus, pe care le tratează de reacționare. Ei vorbesc,

și zgomotos, rusește; ei cîntă, și turbulent, rusește; ei joacă teatru (*diletanți*), și cu entuziasm, rusește.

Pe la oarele zece și jumătate, acești așa numiți *libuovonii* au început a juca, sus la cazin, unde au o scenă de teatru: *Vtoroia molodosti* (*A doua tinerețe*) a lui *Noverjin*. I-am văzut!... Au jucat cum au putut; destul c-au jucat!... Publicul care-i încuraja era compus mai mult din evrei. Tinerii revoluționari își socot ca o mîndrie să-i cîștige de partea lor, cu cari duc viață-n comun. Ei vor să-i introducă între membrii clubului, fiindcă... sînt liberali!...

Rolul principal îl joacă o domnișoară *Schwartz*, căreia și evreii, și studenții îi fac manifestații zgomotoase.

Din această pricină, restul publicului, compus din români, greci, e în grădina cazinului, cu colonelul și pristavul în frunte, și protestează, abținîndu-se de la manifestațiunea acestui tineret zburdalnic și inconștient, cum îl numește, într-un moment de indignare, unul dintre studenții moldoveni, care își dă seamă de ce-nsemnează asta. – Va să zică, pe de o parte, o luptă de ambiții personale între cei cîțiva membri ai clubului, care aduce, după ea, pe nesimțite, pierderea conștiinței românești, iar pe de alta, lupta conștiinței, pentru idealul politic și național rusesc, a cîtorva tineri, cari vor, cu orice preț, să-nlocuiască atmosfera dominant românească cu-o alta, care-i pe placul lor și pe interesul celor cari vor să tragă foloase, oricînd și din orice.

„Lupta aceasta surdă e lupta politică cea adevărată rusească în contra elementelor străine de naționalitatea lor... Prin școală, teatru și biserică, ne fură conștiința.

Noi, orbi, nu vedem nimic; noi, bun element de îmbrobodit, ne lăsăm seduși de buna lor purtare față de noi; noi, prin faptul că sîntem *creștini*, ca și dînșii, uităm că sîntem *români*“, îmi spune la ieșire studentul, în a cărui tovărășie eram. Uite, mîne e *Ispasul* (Înălțarea), du-te puțin și la biserică, ca să te convingi de ce fel de politică fac moldovenii din partea locului!...”